

משה גלעד

צילום: תומר אפלבוים

שני עצי האלה שצומחים בראש תל עזקה עומדים עכשיו בשלכת. שש קר-ביות אבן הוצבו מתחת לעצים והמרחב שנפרש מול התצפית הגבוהה נהדרה ממזרח רואים את עמק האלה, שדות ירוקים, חממות, מט"עיים וכביש 38 שחוצה את העמק. מרחוק רואים את תל שוכה ועל הרכס ממול מתנוסס במפתיע גוש הבניינים הענק שנקרא רמת בית שמש. התיאור הזה הוא חלקי מי שיושב בראש תל עזקה אינו יכול להתבונן סתם כך בנוף. אירועים שקרו או לא קרו לפני כ-3,000 שנה קופצים לנגד עיניו ונוכחים בכל רגע במהלך הביקור. סיפור הקרב ההירואי בין דוד לגוליית, שהתרחש על פי המקרא בתקופת שאול המלך (המאה ה-11 לפני הספירה), מלווה בכל רגע את הביקור בעזקה.

המשך בעמ' 2

עם אליהו הנביא בדרך לגן עדן

הקרב בין דוד לגוליית בתל עזקה, גדעון והמדיינים במעיין חרוד או נעורי שמשון הגיבור בצרעה. בישראל יש מאות אתרים מקראיים – חלקם זוהו בוודאות על ידי ארכיאולוגים, אחרים נחשבים לכאלה רק מכוח האמונה. עד כמה אפשר להשתמש בתנ"ך כמדריך טיולים אמין והאם זיהוי של אתר מקראי משמש כהצדקה לזכותנו על הארץ?

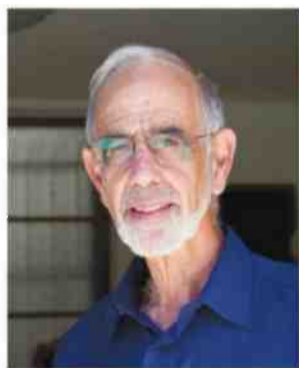
עיר דוד. בשער: תל עזקה. חלק מרשימה ארוכה של אתרים עם עבר "תנ"כי" צילום: קובי הראתי

פרופ' אהרון מאיר
 צילום: מריה יונחניה

פרופ' ישראל פינקלשטיין
 צילום: משלחת חפירות מגידו

פרופ' יורם בילו
 צילום: גלי איתן

פינקלשטיין הסביר שזיהוי המקומות הוא חלק מרכזי בתחום המחקר שידוע בשם "גיאוגרפיה היסטורית". ראשיתו במאה ה-19, עם חוקרים כגורג' אדם סמית ואדוארד רובינסון. אחריהם נכנסו לתחום מחקר זה גם חוקרים יהודים, שהמשיעיים בהם היו בנימין מור ויוחנן אהרונ. התנועה הציונית, הסביר פינקלשטיין, קי-דמה תחום זה כראשית המאה ה-20 כ"ידיעת הארץ". עסקו בכך בעיקר יוסף ברסלבי וזאב וילנאק, ששילבו טיילות במחקר.

שוכה ועוקה מסיפור דוד וגור לית מוזהות לדברי פינקלשטיין בוודאות. ההיגיון הגיאוגרפי נש-מר שם והאתרים וזהו בחפירות ממושכות. עמק האלה שנמתח בין גיהן שימש כזירת הקרבות בין צבאו של שאול לצבא הפלישתים.

"אני מתקומם נגד המחשבה שהקריאה בתנ"ך נתונה רק לקורא המסורתי. התנ"ך הוא שלי באותה מידה שהוא של כל אדם אחר", אומר פינקלשטיין. "החוויה היא של כל אחד. כתיול עם התנ"ך אדם חווה חוויה רגשית. הוא מתחבר אל העבר שהוא חושב שהוא עברו. זה הסבר מתחום הפסיכולוגיה ולא ארכיאולוגיה, אבל בתחום הרגשי לכולם יש חיבור כזה וזה טבעי ונורמלי. אני מניח שזה בא מהחי-נוך שקיבלנו.

"השאלה החשובה היא איך ניגשים לקריאת הסיפור המקראי. כאשר עומדים מול השער של מגידו וקוראים בספר 'מלכים' על המלך שלמה – האם קוראים קריאה פשטנית או מורכבת? כל פסוק שתקרא שם מעורר 1,001 שאלות. מי כתב אותו, היכן, למה? אני לא קורא את המקרא בצורה ישירה. אני שואל שאלות. אני חושב שזה הופך את הקריאה למעניינת יותר. אני נכנס לראש של הקדמונים ושואל מה מציק להם, מה מניע אותם, למה זה היה חשוב להם. וזה מעניין הרבה יותר. נגיד שזה מימי שלמה – איך זה השתמר עד המחבר של ספר 'מלכים' שחי בסוף המאה השביעית לפני הספירה, כלומר חלפו לפחות 300 שנה מימי שלמה ועד כתיבת הטקסט. האם מחבר ספר 'מלכים' השתמש במשהו מתקופה קרובה לחייו והשליך אותו לחיי שלמה? אני בעד קריאה מורכבת, אמפטיית וביקורתית. זו קריאה שנעשית באהבה גדולה למקרא, אבל היא יותר מעניינת מקריאה פשטנית. אנחנו מטיילים עם התנ"ך ביד אבל לא קוראים קריאה פשטנית."

פרופ' מאיר: "אם מצאתי את המקום שבו דוד בנה את המקדש אז הוכחתי כביכול שהתנ"ך הוא היסטוריה, ואם לא זה אומר כביכול שהתנ"ך הוא בדיה. זו גישה פשטנית"

מתאים לתקופה שבה נזכר המקום. אפשר לזהות אתר בוודאות גם אם השם לא השתמר, מסביר פינקלשטיין. אבל אי אפשר לוהות בוודאות אם אין היגיון גיאוגרפי ואין ממצאים. הדברים מסובכים יותר כשעוסקים בויהוי נקודה ללא יישוב, למשל קבר רחל, של-גביו התקבעו מסורות עולמי רגל מאוחרות יותר מן הפשט הגיאוגרפי של הטקסט המקראי. לדברים אלה מוסיף פינקלשטיין הערה כללית ורבת חשיבות באשר לעיון במקרא: "ניתן לע-שות זאת בדרך מסורתית-ספרותית או מחקרית-היסטורית ושתייהן טובות. מן הצדדים ההיסטוריים והגיאוגרפיים דרושה הד-רך השנייה, וכמובן במקרה זה יש לשאול על המחברים, ומנם, מקור מם ומטרותיהם". השאלה הבסי-סית על פי פינקלשטיין היא האם אתה מאמין לסיפור המקראי כמו שהוא, או שאתה מתייחס אליו כאל טקסט ספרותי ובודק את מניעיו של המחבר.

פינקלשטיין: "אני מתקומם נגד המחשבה שהקריאה בתנ"ך נתונה רק לקורא המסורתי. התנ"ך הוא שלי באותה מידה. כתיול עם התנ"ך אדם חווה חוויה רגשית, מתחבר לעבר"

אנחנו יודעים שכאן התרחש הסי-פור המקראי? איך אנחנו יודעים שזהו האתר של עוקה שמוזכרת בספר "שמואל"? הארכיאולוג פרופ' ישראל פינקלשטיין מאוניברסיטת תל אביב מסביר שזיהוי מקום במקרא וגם בטקסט טים עתיקים אחרים מבוסס על שלושה יסודות. הראשון נוגע לה-שתמרות השם בערבית: למשל גבע בכפר ג'בע וענתות בענתא או בקרבחה (שניהם מצפון לירוש-לים). לעיתים השם לא השתמר: שמו של תל מגידו בערבית הוא תל אל-מותסלם (תל המושל) – השם מגידו לא נשאר. יש מקרים שהאתר הקדום נמצא בסמיכות למקום שמשמר את השם. יש מק-רים מעניינים, שבהם זיהוי נע-שה בעקיפין, ויש מקרים שהשם השתמר בסביבה, כגון קבר שיח (למשל, במקרה של גור). היסוד השני בויהוי הוא ההיגיון הגיאוגרפי: למשל, מקום שנזכר בקרבת ירושלים אי אפשר לוהות בגליל. היסוד השלישי הוא הממצא הארכיאולוגי: קיום ממצא

בילו: "הרמב"ם כנראה קבור בטבריה ורבי יהודה הנשיא בבית שערים. אין עדות ארכיאולוגית למיקום הקברים של רבים אחרים, אבל זה לא חשוב מנקודת הראות של המאמינים"

דורון לא כללה בספרה אתרים ביהודה ושומרון, אבל בעיני אח-רים דווקא שם יש מועמדים רבים להשתלב ברשימה – ממערת המ-כפלה בחברון ועד עופרה שממנה יצא גדעון, השוכנת ליד שכם. במ-דריך הטיולים "יש"ע זה פאן- (מאת קרני אלדד ושלמה בשן, 2011), מתואר כך הביקור במערת המכפלה בחברון: "אתם חייבים לעצמכם התייחדות קצרה עם מקום קבורת האבות והאימהות, אחד מערשי הולדתו של העם היהודי. בכל זאת, לא בכל יום אנ-חנו נוסעים לבקר את אבא ואמא". ארכיאולוגים שחקרו את המ-קום מעריכים שבסיס המבנה הנז-כחי הוקם בימי הורדוס, כלומר כ-1,600 שנה לאחר ימי אברהם. השאלה אם המסורת הוו מוכיחה את "זכותנו" בחברון אינה קשורה כמובן לארכיאולוגיה או לאמת היסטורית אלא לדעה פוליטית.

חסדר הזיהוי הוודאי
 השאלה הראשונה שמטרידה את היושב בתל עזקה היא איך

המשך מעמ' 1

וַיַּחַנו בְּעַמְקַת הָאֵלֶּה וַיַּעֲרְכוּ מַלְחָמָה לְקִרְיַת פְּלִשְׁתִּים" (שמואל א, יו'). האם אפשר להתייחס לתנ"ך כאל מדריך הטיולים שלנו? באיזה אתרים נכון לעשות כך? מה הוודאות של זיהוי האתרים המק-ראיים בנקודות ציון בנות ומננו? ומה כוח המשיכה של טיול עם התנ"ך? האם ביקור בתל עזקה בחברת דוד וגוליית מעניין יותר מביקור שמתבונן בעצים וברקפות שמתחילות לפרוח מסביב? וכמובן – האם יש מי שמנצל את הקישור בין האתר הנוכחי לעבר האגדי או ההיסטורי? האם זו ההוכחה ל"זכותנו" על עמק האלה? הרבנת רשימה מלאה של את-רי הטיול בישראל שיש להם "עבר" תנ"כי כמעט בלתי אפשר-י. יש בישראל מאות אתרים שמוזהים כמקראיים. חלקם וזהו בוודאות, אחרים – מתוך תקווה או אמונה. בספר היפה "לטייל עם התנ"ך" (הוצאת כנרת) פרסמה גליה דורון 17 מסלולי טיול בעק-בות הסיפורים, מן בצפון ועד נחל גרר במערב הנגב וסדום לחוף ים המלח. כולם שם – גדעון והמ-דיינים במעין חרוד, אליהו הנביא בכרמל, שמשון בצרעה, דוד בעו-קה, יהושע בגז, אברהם היורד לגרר וירושלים בכל תקופה. על גב הספר כתבה דורון: "זו חוויה מיוחדת במינה לשמוע את סיפורי התנ"ך במקום בו התרחשו, וכאילו אין נתק של אלפיים שנות. הווה, עבר רחוק ועבר קרוב מתערבבים יחד באותו סיפור."

התנ"ך הוא מדריך הטיולים של המבקר באתר, אבל גם אם הגי-עתם ללא עותק של ספר הספרים אל דאגה – סיפור ניצחוננו של הנער האדמוני סרכן השריון על הענק הפלישתי החמוש יתבהר לכם בעודכם מתנשפים בעלייה. לצד גרם מדרגות האבן שעולה אל התל הוצבו אבנים ועליהן נחרתו קטעי פסוקים שמגוללים את הסי-פור מתחילתו ועד סופו. גם קו-ר ביות האבן תחת צמד העצים מספרות את סיפור דוד וגוליית. תל עזקה הוא התיאטרון של ניצחון הקטן על הגדול. התפאורה לא מותירה ברירה. מעצבי האתר דוחקים במבקר לדמיין את הצ-באות הנערכים ואת הקרב. אחד הסיפורים הבסיסיים בתרבות המ-קומית התחולל כביכול שם, בעמק האלה מול עזקה. באופן נוח מספק המקרא נקודות ציון גיאוגרפיות ברורות לסיפור דוד וגוליית: "וַיֵּאֱסָפוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת מַחְנֵיהֶם לְ-מַלְחָמָה וַיֵּאֱסָפוּ שָׂכָה אֲשֶׁר לַיהוּדָה וַיַּחַנו בֵּין שׂוֹכָה וּבֵין עֲזָקָה בְּאֶפְסַדְמִים. וְשָׂאוֹל וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נֶאֱסָפוּ

מחפשים הוכחה
 הארכיאולוג פרופ' אהרון מאיר מהמחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן חקר שנים רבות את התרבות הפלישתית. בראיון עימו הסביר מאיר את שאלת הטיול עם התנ"ך מנקודת מבטו: "יש לנו טקסט שניצב בתשתית התרבות שלנו ובבסיס התרבות האנושית. תמיד אהבו למצוא אליו אפיקים, כדי להתחבר אליו. כ-150 השנים האחרונות אנחנו מחפשים את האתרים ומנסים לוהות אותם."

קבר שמשון. סיפור שנמצא בבסיס התרבות שלנו צילום: אמיל סלמן

מגידו. מסורת שהתפתחה באיחור צילום: יניב כהן/רשות הטבע והגנים

האם גם במקומות אחרים זה מנוצל פוליטית?

”בכל העולם זה מנוצל פוליטית. מקומות קדושים מוקמים על חורבות מקומות קדושים של דתות אחרות. כך גם בהר הבית בירושלם. לים. זו לא בהכרח אג'נדה צינית. לרוב היא חדורת אמונה. בבית שאן למשל הופיע צדיק בחלום של מישהו וביקש שיעלו אותו לארץ. לא בגופו אלא באמונה בלבד. אפשר להתייחס לכך כדרך לעשות כסף, אבל זה לא נכון. אם הכנסת צדיק לביתך, ונתת לו חדר בדירה של 40 מטר רבוע, זה קורבן גדול. זה לא נכון, זה גם מכניס כסף, אבל הרוב נובע מאמונה.

”הסיפור היפה ביותר הוא על גילוי פתחו של גן עדן בחצר בית בבית שאן בסוף שנות ה-70. ההתגלות היתה ביום שישי בערב. בני הבית היו אמורים לעבור ליבנה יומיים לאחר מכן. אבי המשפחה לא רצה לעזוב והנה אליהו הנביא התגלה בפניו והצביע לו על פתח גן העדן בחצר. המקום נהפך במהירות לאתר קהילתי. בשנות ה-80 נוצרה שם קהילת חולמים ובשנות האלפיים זה התפוגג. הם לא הצליחו לקבל לגיטימציה ממשרד הדתות. אבל במשך זמן רב אנשים עברו מסניף קופת חולים, שהיה צמוד לחצר, אל פתחו של גן עדן והעצימו את התרופות שהורפא רשם להם. אל תזלזל בכך כי זה עבד.”

הקברים שלהם, אבל זה לא חשוב מנקודת הראות של המאמינים. יש היגיון במיקום. קבר דן נמצא בני חלת שבט דן, אבל אין שום עדות או מסורת קדומה לאישוש המיקום. למעשה, זה קבר שייח' ערב, אבל במקומות רבים קדושה מוליכה קדושה. כך קרה בנתיבות. ברגע שבאבא סאלי נקבר שם ב-1984 נתיבות הפכה לעיר שבה קמות שושלות של צדיקים. צמחה מסורת מקומית שגרר העתיקה (מקום מגוריהם הומני של אברהם ויצחק במקרא) שוכנת ליד נתיבות ויצרו חיבור מיסטי בין אברהם אבינו והרב אבו חצירה. זו דוגמה טובה לגישור על אלפי שנים בהרף עין. “צריך לומר במפורש: אין הרבה מקומות בעולם שבהם השמות התנכיים נשמרו ונעשה בהם שימוש מושלם לאחר אלפי שנים. כלומר, יש היגיון ומציאות היסטורית מאחורי הדברים.”

ארכיאולוגים מעריכים שבסיס המבנה הנוכחי של מערת המכפלה הוקם בימי הורדוס, כ-1,600 שנה לאחר ימי אברהם. השאלה אם המסורת הזאת “מוכיחה” את זכותנו במקום קשורה לדעה פוליטית

מהאונברסיטה העברית הסביר את השתלשלות הדברים: “יש צורך אנושי במתווכים. הוא קיים בכל הדתות הגדולות וגם בדתות השבטיות. ככולן מוצאים דמויות של מתווכים (כמו שמשון, דן ואליהו) שהמאמינים פונים אליהן. אי אפשר לפנות לאל המורשט כדי לפתור בעיות יומיומיות שמרכיבות את החיים שלנו.” כמה מבוססת מפת המקומות הקדושים? “הרמב”ם כנראה קבור בטבריה ורבי יהודה הנשיא כנראה קבור בבית שער. לגבי כל האחרים – אין עדות ארכיאולוגית למיקום

שאינו שומע מחקרים משנות ה-70. התנ”ך ניצב שם במרכז הנירטיבי הצינוני. בפורומים רבים זה נעלם עם השנים, אבל יש עדיין חלקים בציבור ששומרים על זה. התחושה דומה להאזנה לערוצי החדשות ב’כאן או ב’קשת’ ואו לעבור לערוץ 14. עולם אחר.” האם ביקור באתר תנ”כי מוכיח “זכות” על הארץ? “יש ויכוח אינסופי על הזכות של עם ישראל בארץ ישראל. הטענה היא שאם התנ”ך הוא ספר בדיוני ללא מרכיב היסטורי, אז כביכול איבדנו את הזכות הזאת. בעיניי זו מסקנה מחרה. גם אם איבדנו כביכול את הזכות לפני 3,000 שנה עדיין היינו פה לפני 2,300 שנה. אז הזכות נשמרת לנו או לא? יש לסיפור התנ”ך משמעות גם אם היא לא היסטורית. אנחנו חווים עם התנ”ך חוויה רגשית, דתית או תרבותית שאינה האנתרופולוג פרוץ יורם ילד

”יש לזה משמעות דתית, תרבותית וחוויתית, אבל החיפוש אחר הגיאוגרפיה של התנ”ך נושא גם היבט אידיאולוגי. מחפשים את אתרי המקרא כדי להוכיח או לסתור טענה. אם מצאתי את המקום שבו דוד בנה את המקדש שלו אז הוכחתי כביכול שהתנ”ך הוא היסטוריה, ואם חיפשתי את יריחו של יהושע ולא מצאתי זה אומר כביכול שהתנ”ך הוא בדיון. זו גישה פשטנית.”

מאיר מציע נקודת מבט אחרת. הסיפורים בספר “שמואל”, למשל, על שמשון והפלישתים, הם לדברי ריו סיפורים מדהימים שעומדים בבסיס התרבות שלנו. אם ילד יבקר בעוקה זה יותר בו רשום חוק יותר מהשיעור הכי טוב בבית ספר. “גם אם נתייחס למקרא בצורה רחלוחיתן חילונית – זה עדיין סיור מדהים. גם אם נטען שאין היסטוריות רבה בתיאורים אין ספק שמחברי הסיפורים הכירו היטב את הגיאוגרפיה של עמק האלה. יש המון כוח לטיול עם התנ”ך. ודאי אם אנחנו קוראים בצורה אידיאולוגית-דתית. אבל גם רק מההיבט התרבותי.” לדברי מאיר, בכל פעם שחברה זוכרת את העבר שלה היא משנה אותו לצרכיה העכשוויים. לאור זה מרתק לבדוק איך השתנה המבט על המקרא מקום המדינה ועד היום. “השתתפתי לאחרונה בכנס בעידוד דוד ולרגע נדמה היה לי

